

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Ellen Keith
THE DUTCH WIFE

Copyright © 2018 by Ellen Keith

Translation Copyright © 2020 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-03234-5

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

ELEN KIT

Holandanka

Preveo Vladan Stojanović

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2020.

*Za moju baku Harmijen Dejs, koja je živila i izgubila se u ratu,
ostavivši sve za sobom, u potrazi za ljubavlju.
(Tvoje izdanje za sve uzraste je na putu!)*

U tiraniji je lakše delati nego razmišljati.
Hana Arent

Prvo poglavlje

MARAJKE DE GRAF
3. MAJ 1943.
AMSTERDAM, HOLANDIJA

Odojče u dečjim kolicima otvorilo je oči i videlo da nisam njegova majka. Lice mu je pocrvenelo i nabralo se kao orahova ljuska. Progutala sam knedlu i uperila pogled ispred sebe, u tri nemačka vojnika koja su patrolirala na ulazu u Vondelpark. Teo je šapatom progovorio: „Nastavi sama; tako ćeš biti manje sumnjiva. Ponašaj se opušteno.“ Ovlašno mi je poljubio kosu pre nego što je zamakao u najbližu prodavnicu.

Nagnula sam se da bih umirila detence. „Psst, budi mirna. Sve je u redu.“ Puls je odavao moje pravo raspoloženje. Stiskala sam ručku kolica pobeelim člancima. Namestila sam ćebe preko šava tajnog spremišta s krivotvorenim bonovima za snabdevanje i improvizovanim radio-aparatima u kutijama za cigarete, Teovih ruku delo. U njemu je bio i pištolj.

Svastika se vijorila kroz maglu na obližnjoj zgradi. Vojnici su pušili na jutarnjem suncu, proveravajući legitimacije prolaznika. Nekoliko metara iza mene, Teo se pretvarao da razgleda stalak s novinama. Ohrabrujuće je klimnuo glavom. Malecka je zurila u mene dok sam je gurala u kolicima. Zaplakala je kad sam točkom zakačila labavi kamen. To su bili glasni i gnevni vapaji. Htela sam da se vratim, ali me je prokleti Švaba već primetio. Vojnik koji mi je pristupio bio je, po svojoj prilici, moj vršnjak, ili bar ne stariji od dvadeset četiri godine. „A gde ti žuriš?“ Prebacio je pušku preko ramena. „Ti si prvi dobar par nogu koji je od jutros naišao.“

Dlačice na potiljku su mi se naježile. Beba se još glasnije razdrala kad je vojnik pružio ruku da uzme moju legitimaciju. Pogled mu se zadržao na mojim grudima dok sam je vadila iz džepa. Pokušala sam da sakrijem strah, nadajući se da je Teo dovoljno daleko da to primeti.

Prišao nam je i drugi vojnik. Čelo mu je blistalo kao dno tiganja namažano uljem. Gvirnuo je u kolica. „Kakva galama! Da li traži da se ljulja?“

Pogledala sam postavu i ćebe. Ništa se nije pomerilo. „Gladna je, to je sve.“ Ton mi je bio preoštar. Pitala sam se da li vojnici prepoznaju neiskustvo dok sam pokušavala da je smirim. Počela sam da se znojim. Strahovala sam da će zatražiti da je podignem. Muškarci su me bezobrazno premeravali.

Onaj koji je držao moju legitimaciju posmatrao me je žmirkajući. „Marajke de Graf. Koliko je stara ova fotografija?“ Pokazao ju je kolegi. Na fotografiji sam imala malo dužu kovrdžavu kosu i malo punije lice.

„Četiri meseca.“

Detence je konačno utihnulo. Sisalo je palac, skerletnih obraza vlažnih od suza. Vojnik mi je, posle naizgled beskonačnog oklevanja, vratio dokumente. „Pa, lepša si u prirodi.“ Namignuo mi je i mahnuo da prođem.

Usta su mi se osušila, a ruke ukočile dok sam koračala prema parku, zviždućuci nervoznu neodređenu melodiju. Pronašla sam klupu pored čajdzinice. Uniforme su se pomešale s odelima i haljinama za stolovima: vojnici su se gostili pecivom i gledali vodu, patke i verice, kao da je grad odvajkada njihov.

Teo me je pronašao posle nekoliko minuta. Sagnuo se da pogleda detence pre nego što me je poljubio. „Dugo su ti pregledali legitimaciju, zar ne?“

Odmahnula sam glavom. „Samo su mi se udvarali.“

Podigao je bebu iz kolica.

„Ne ovde, dragi. Prebacimo je na sigurno mesto.“

„Ali gledaj je kako se mršti.“ Kreveljio se dok beba nije počela da guguče, smeje se i pruža ručice, kao da hoće da ga povuče za velike uši. Čežnjivo sam ga posmatrala, zamišljajući da imamo svoju kći i da je tako volimo i mazimo.

Holandanka

„Eh, kad bismo mogli da je zadržimo.“ Spustio ju je u kolica, sa čežnjivim sjajem u očima. Došlo mi je da ga zagrlim.

„Dobro ti je poznato da ne možemo. Osim toga, potrebno joj je dojenje. Dajem ti reč da ćemo je imati.“

Uzdahnuo je. „Znam.“

Ustali smo s klupe, prošli kroz park i izašli na drugu kapiju, koja, na svu sreću, nije bila čuvana. Ulica je bila puna žena. Zajedno su izgledale kao pokretni modni katalog od pre tri godine. Izbledele boje i iskrzani rubovi odeće svedočili su o iznošenosti. Sve su posle invazije naučile da drže glavu pognutu i da se odlučnije kreću. Na ulici je bilo malo muškaraca, uglavnom mlađih ili staraca. Oni u punoj snazi izbegavali su da izlaze na ulicu. Strahovali su od racija za prikupljanje radne snage.

Približavali smo se kući, čiju smo adresu dobili od Pokreta otpora. Ulazna vrata malčice su se odškrinula. Žena je pogledala dečja kolica i izrecitovala lozinku ukočenim glasom, kojim nikog ne bi zavarala. „Da li ste došli da vidite moje nove cvetne leje?“ Saslušala je naš odgovor, osmotrila okolinu i dala znak da uđemo. Nagnula se preko bebe. Brižno ju je pogledala, očima crvenim od neprospavanih noći. „Sedite, molim vas“, konačno je prozborila. „Staviću čajnik.“

„Bojim se da ne možemo da se zadržavamo.“ Pogledala sam praznu kolevku u dnevnoj sobi i ćebence s inicijalima, prebačeno preko nje. Grlo mi se steglo zbog tog prizora. „Veoma nam je žao zbog vašeg gubitka, gospođo.“

Podigla je bebu i zagledala se u nju. „Ovo je grozno vreme za dolazak bebe na svet, zar ne?“

Teo i ja izmenjali smo poglede.

„Pa“, rekla je, „makar ću se naći ovom detetu.“ Brađa joj je zadrhtala. Izvadila je maramicu iz džepa. „Ima svetlu kosu za Jevrejčice. Šta se desilo s njegovom majkom?“

„Zapaljenje pluća“, oglasio se Teo. „Skrivali smo ih na tavanu. Predugo smo tražili doktora koji bi mogao da je pregleda i prekasno smo ga našli.“ Pogledao je na zidni sat. „Žao mi je, moramo da krenemo. Beskrajno smo vam zahvalni, gospođo. Molim vas da dobro sakrijete dečja kolica. Vaš muž će znati šta da radi s onim što je u njima.“

Nagnula sam se da poljubim bebu u čelo. Stegla sam ženinu ruku na rastanku. Teo je zastao na ulazu. „Srce mi se topi od milja kad vidim vašu spremnost da se pobrinete za tuđe dete.“ Klimnula je glavom ne skidajući pogled s bebe. Otišli smo, bez osvrtnja, kad je ulica opustela.

Sledeće večeri, odmah posle osam sati, zavese za zamračivanje navučene su na prozore po čitavom Amsterdamu. Grad je ponovo postao nevidljiv s neba. Nacisti su prekinuli dovod struje. Upalila sam sveću i sela pored zamračenog prozora da malo sviram violinu. Vežbala sam svakog dana, iako više niko nije dolazio u filharmoniju. Gudalo je klizilo po strunama dok je kućni sat otkucavao kao metronom, brojeći minute. Odložila sam instrument. Dobujući prstima po njemu, pitala sam se zašto Teo toliko kasni i smišljala u sebi razne opravdane razloge. Mislila sam samo na natpise na trgovima, koji su pretili prisilnim radom u Nemačkoj, na muškarce nasumično kupljene s ulica i trpane u kamione. Mislila sam na Teovog najdražeg studenta, koji je nestao prošle nedelje.

Stavila sam na šporet čorbu od krompira i kopriava. Prišla sam da je promešam i miris variva proširio se kućom. Nadala sam se da će mi to promeniti tok misli. Razgledala sam kuhinju, delftski porcelan i stolnjake koje sam donela u miraz. Procenjivala sam koliko ćemo dobiti za te stvari kad nam nestane jaja i putera.

Ključ je začangrljao u bravi na ulaznim vratima. Taj zvuk doneo je talas olakšanja. Moji prenapeti živci su se opustili. Bilo mi je krivo što sam dopustila da mašta preuzme kontrolu nada mnom. Oduprla sam se porivu da poletim Teu u zagrljaj, da prođem prstima kroz talasasti uvojak u njegovoj kosi i ukorim ga zato što me je naterao da brinem. Umesto toga, nadnela sam se nad lonac, pevušeći, dok Teo nije stao iza mene, obrglio me oko struka i podigao s poda. Čorba je kapala po pločicama s drvene kutlače u mojoj ruci. Prošaputao mi je u vrat: „Nedostajala si mi.“

„Dobro znaš“, rekla sam, „da ne mogu jasno da razmišljam dok ne stigneš kući.“

Njegove niske i guste obrve ličile su na police iznad očiju. „Izvini, draga. Morao sam da svratim na nekoliko mesta. Pit će doći za sat, da donese novine.“

Holandanka

„Neku publikaciju Pokreta otpora?“ Stegla sam ga za hladne šake. Pritisnula sam ih uz njegove grudi. „Gde bi trebalo da ih isporučiš?“

„Proslediću ih studentima.“

„To je dobra ideja. Pričaćeš mi o tome za večerom.“

„Kasnije, skoro će devet.“ Odveo me je uz stepenice do spavaće sobe. Otvorio je orman i izvadio debeli atlas iz zadnjeg dela. U njemu je bio mali radio. Legla sam pored njega na tepih dok je pričvršćivao antenu od sita i podešavao modulator da bi prigušio signale nemačkih stanica za ometanje. Zvono na Zapadnoj crkvi označilo je tačno vreme. Bila je to jedna od malog broja crkava čija zvona nisu pretopljena za potrebe nacističke vojne industrije. Tišina se širila Amsterdamom protekle nedelje. Činilo se da grad zadržava dah, zajedno s građanima. Začuo se zvuk koji smo čekali čitavog dana. Prve četiri note Betovenove Pete simfonije. Morzeov znak za V – pobjeda. To je Radio Oranje na BBC-ju, program progovane kraljevske kuće.

Teo mi je dodao slušalice. Držao me je za ruku dok smo slušali radio u svetlosti sveća. Vlada je izveštavala o štrajkovima u fabrikama i sve oštrijoj nacističkoj represiji. Tražila je da budemo mirni. „Ne odazivajte se na pozive za rad. Izdržite ili se povucite u ilegalu – moramo istrajati.“

Nagnula sam se prema njemu. Očešala sam ga obrazom. Pokušala sam da zamislim noć u praznoj kući posle njegove deportacije u Nemačku. Ta pomisao bila je nepodnošljiva. Okrenuo se da mi poljubi kosu. „Ne brini, ljubavi. Snaći ćemo se.“

Posle emisije nastavili smo da ležimo na tepihu. Naslonila sam mu glavu na rame. Želela sam da danonoćno ležimo u krevetu, iza oklopa od ćebadi, štiteći jedno drugo od svetskih zala.

„To dete imaće lep život kod tih ljudi, zar ne?“ pitala sam.

„Oni su pobožni hrišćani. Siguran sam da će se prema devojčici ponašati kao da je njihova.“

Podigla sam pogled ka njemu. „I da li još misliš da je čekanje bilo dobra odluka?“

Oklevao je. „I mi ćemo teško pregurati rat zbog nestašice hrane i smanjenja plata. Poslednje što bih želeo je da...“

Neko je pokucao na vrata. Pomerila sam crni papir da bih videla ko je, ali Teo je već bio na polovini stepenica. „Ništa nećeš videti. Napolju je mračno kao u pećini. To je Pit. Stigao je na vreme.“

Krenula sam za njim. Vrata su popustila pod udarcem pre nego što je stigao do njih. Otvorila su se. Ugledala sam puške i uniforme. Gestapo je upao u kuću. Na nemačkom su nam viknuli da ne mrdamo. Stajali smo u stravičnoj tišini dok su pretresali sobe iznad naših glava. Lampa je tresnula o pod. Fioke su vađene iz ormara, a papiri leteli po kući. Neko je bacio moju violinu na pod. Pozlilo mi je od sve jačeg mirisa čorbe. Drhtavom rukom trljala sam palac o domali prst. Burma mi je bila hladna na zglobovima. Spustila sam pogled na pod pokriven pločicama i ugledala vrh Teove cipele. Nervozno je tapkao po podu. Neki gestapovac zaurlao je sa sprata. Otkrio je delove za radio u skrivenoj niši na tavanu. Zahvaljivala sam bogu što više nikoga ne skrivamo.

Švabe su nas okružile sa zajedljivim izrazima lica. Cevi njihovih luga piljile su u nas kao mrtve zenice. „Predajte legitimacije!“, rekao je glavni agent. „Imate dva minuta da se spakujete! Bez priče!“

Jedan agent dopratio nas je do spavaće sobe, u kojoj sam zatekla donji veš na tepihu. Teo me je pogledao kad je posegnuo za koferom. Imao je unezveren pogled iza naočara i neurednu frizuru. Spakovao je najtopliju odeću. Skinula sam sa zida fotografiju s venčanja i stavila je u Teov kofer. Uskratila sam Švabi zadovoljstvo da me vidi kako plačem. Teo je prepleo prste s mojima dok smo silazili. Nemo mi je poručio: *Ne govori im ništa, ne dopusti im da pobede – volim te*. Gestapovac ga je udario u slepoočnicu. Pao je postrance i pustio moju ruku. Zadržali su me kad sam posegnula za njim. Grube ruke šćepale su me za zglobove. Prošaptala sam njegovo ime, ali se taj zvuk izgubio u galami. Teo se držao za glavu ispred mene. Izgurali su nas iz kuće u noć.

Mi holandske devojke iskrcale smo se iz studene tame, tog gnezda bolesti i smrti. Psi su nam kidisali na članke ispred stočnog vagona. Lokomotiva je pištanjem oglašavala polazak. Nemački stražari su vikali. Gurali su nas u kamione. Stigle smo u logor Ravenzbrik, u kome smo podvrgnute procesu obrade kao na pokretnoj traci. Pregledane smo.

Holandanka

Procenjene. Obeležene. Sortirane. Odveli su nas u skladište, u kome su nam čuvarke naredile da se skinemo. Jedan esesovac zazviždao je kad sam se sagnula da skinem čarape. Video mi je grudi. Dve mršave logorašice uručile su nam prljave uniforme. Obukla sam prugastu tuniku i duge sive pantalone. Gruba tkanina gicala me je po butinama. Kožne cipele imale su iskidane pertle i stezale su mi prste, ali veliki broj žena oko mene dobio je samo teške drvene klopme. Iz hodnika su izašle Jevrejke sa žutim trouglovima, obrijanih glava. Krvarile su iz posekotina na lobanjama, posledica neveštog brijanja. Jecale su dok su pokušavale da pokriju glave maramama ili komadima tkanine. Razumela sam razmere njihovog gubitka i nervozno prešla prstima preko crvenog trougla, oznake za političke zatvorenike. Podigla sam ruku ka uvojcima. Bilo mi je drago što sam sačuvala makar nešto od predašnjeg identiteta.

Spavale smo po dve-tri na ležaju. Nepoznate žene su kijale i kašljale po mojoj koži. Bolesne žene, preslabe da bi se odvukle do toaleta, urinirale su po slamaricama. Naučila sam da spavam s lončetom i činijom vezanim za odeću. Holandske majke su u početku pričale bajke uplašenim ćerkama, dok su tri kabaretske zvezde izmenjivale masne pošalice između kreveta. One su se ubrzo izmetnule u svađe zbog ukradenog hleba. Jedna žena je poludela. Bacakala se po slamarici i čupala pramenove kose, nerazgovetno mrmljajući. Ponekad je cvilela kao štene, poplavela lica, dok su joj žene oko nje vikale da učuti. Sažaljevala sam je, strahujući i za sebe. Ludilo je vrebalo u Ravenzbriku. Pretilo je svakoj od nas. Morala sam da ostanem jaka, pošto je opstanak zavisio od duševnog zdravlja.

Klozeti su se često zapušavali. Smeđe barice obrazovale su se na podu barake. Izlučevine iz leševa prodirale su u logorsko tlo, kvareći vodu, koja je imala gadan ukus. Veliki broj žena završio je s nadutim stomacima. Često bih se jedva dovukla do klozeta dok je moje telo pokušavalo da se oslobodi kužne vode i buđavog krompira iz supe.

Ubrzo sam shvatila da logorski život u dobroj meri zavisi od pripadnosti grupi. Nemačke izopštenice imale su najbolje šanse za opstanak, delimično i zbog toga što su najbolje razumeli naređenja koja su nas pratila čitavog dana. Neke od nas – Nemice, Holandanke, ili koje god rase da su Švabe smatrale ljudskim – mogle su da zadrže kosu, ali uz

obavezu da je začesljavaju unazad i kriju ispod kapa i marama. Napravila sam žičane ukosnice u fabrici. Jedne noći sedela sam na krevetu i plela guste uvojke ženi s kojom sam delila ležaj. Ukrašavala sam ih trakama iscepanim s njene marame. Postala je Džindžer Rodžers, a ja Beti Grejbl. Zaspale smo maštajući o raskošnoj gozbi sa satenskim haljinama, biserima, šampanjcem i kandiranoj pačetini. Sledećeg jutra probudila sam se pored njenog hladnog i ukočenog tela.

Stomak mi je svakog dana sve glasnije krčao, a žuljevi na šakama me sve više boleli. Sipale smo gustu veštačku kafu u činije da bismo zagrejale ozebla stopala. Svake noći skidala sam skorelo blato s cipela i glancala ih s najvećom pažnjom. Jednog dana videla sam rupu na desnom donu. Prešla sam prstom oko nje i zaplakala.

Radile smo duge smene u Simensovoj fabrici pored logora. Pravile smo električne delove za podmornice. Trudila sam se da naučim što više nemačkih reči, da bih mogla da poslušam naređenja bez oklevanja. Terali su nas da pevamo pri dolasku na posao i odlasku. Pevala sam promuklim glasom dok smo obilazili jezero. Ponekad sam proklinjala sve ljude kojima smo Teo i ja pružali utočište, sve vesti koje je širio svojim improvizovanim radio-aparatima – jer šta smo postigli? Polovina Jevreja kojima smo pomogli verovatno je već mrtva, a mi smo utamničeni. Postala sam logorašica. Čvrsto sam rešila da im ne dozvolim da me satru, da me preobraze u skelete koji su šetali logorom kao živi mrtvaci. Svom snagom istrajavala sam u uspomeni na Tea, koji je uporno ponavljao da sam nevina kad nas je Gestapo isterao na ulicu, usred noći i dok su zvona Zapadne crkve odjekivala iznad naših glava. Sećala sam se kako me je dlanovima masnim od radio-aparata stezao za ruku u pritvorskoj ćeliji i ljubio moju burmu. Razmišljala sam o snovima koje smo snevali u okupaciji: o pravljenju slasnih torti, šetnji pored reke Amstel u novoj odeći, putovanju s filharmonijskim orkestrom u Pariz, objavljivanju njegovih radova u njujorškim časopisima i zasnivanju porodice.

Obećala sam sebi da ću učiniti sve što mogu da preživim ovaj rat.

Prilika mi se ukazala jednog svežeg jutra krajem juna. Sirene su nas probudile u četiri sata ujutro. Esesovski oficir s tablicom za pisanje šetao je između kreveta u pratnji stražarke. Čovek povijena vrata i s rupicom

na bradi izgledao je starije od mog oca. Takve ljude vidala sam po amsterdamskim kafeima kako puše lule pored kamina i žale se na dosadnu kišu. Zastajao je pored svake žene svetle kose i blede puti i premerio bi je od glave do pete. Neke je izdvajao u stranu. Došao je do mene. Pitao me je odakle sam. Obuhvatio mi je dojku i protrljao bradavicu palcem. „Dobro su oblikovane“, napomenuo je.

Zapisao je moj broj na tablici i naredio da stanem pored ostalih. Sve devojke bile su privlačne. Izgledale su mlađe i zdravije od ostalih logorašica, uprkos bledilu i modricama. I sve su imale kosu. Većina je imala crne trouglove zbog asocijalnog ponašanja – seksualnih devijacija, alkoholizma, prostitucije i buntovništva. Neke su imale i kriminalne zelene, a nekoliko i crvene, kao ja.

Zbile smo se, ali smo se postrojile u redove po pet kad nam je oficir prišao. Uštinula sam se za obraze da bi se zarumeneli. Koliko puta sam to videla: žene izdvojene iz stroja više se nikad nisu vraćale? Posmatrao nas je s izopačenim osmehom. „Imate sreću. Ponudiću vam retku priliku da služite Fireru i da povećate efikasnost logora u čitavom Trećem rajhu.“

Zastao je i pogledao stražarku. Bila sam sigurna da namerava da nas imenuje za blokove – nadzornice baraka – za posao dostojan prezrenja. Naša blokovska mi je dva puta tražila sledovanje hleba, tvrdeći da sam previše lepa i da je neophodno da naučim da neću sve u životu lako dobiti. Druge blokovske su tukle ili kažnjavale žene dodatnim radnim obavezama. Mrzele smo i one koje su se samo starale o poštovanju logorskih pravila, zato što su imale moć da nam naude kad god im se prohte.

Otkopčala sam tuniku. Naježila sam se kad je pala na pod. Neke žene pokušale su da se pokriju. Znala sam da je najbolje da spustim ruke. Oficir je kružio oko nas. Uklonio je senku od žene, s kičmom koja je štrčala kao niska bisera, i dve žene s loše oblikovanim grudima. Naredio im je da se vrate na ležajeve pa nam se obratio. „Hoću šesnaest dobrovoljki za opsluživanje logoraša u novim bordelima. Potrebne su nam iskusne i vešte žene.“

Isprva nisam razumela njegove reči. Onda mi se koža naježila. Setila sam se amsterdamskih sokaka crvenih fenjera: dubokih dekoltea,

šljaštećih minduša, pijanih mornara kako se teturaju po ulici, s mrljama crvenog karmina na obrazima.

„Zahvaljujući Firerovoj velikodušnosti, dobijaćete svežu hranu i četvrtinu zarade. Posle šest meseci službovanja bićete puštene na slobodu.“ Iscerio se i ćutke nas posmatrao.

Priljubila sam šaku uz bok. Čeznula sam za ohrabrujućom težinom burme, koju su mi Švabe oduzele po dolasku u logor. Bol me je presekao po stomaku, kao da mi je neko pritisnuo utrobu. Sloboda posle šest meseci? Da li je to moguće? Devojke oko mene su se uzvrpoljile. Možda se i njima um maglio, a stomak krčao, zbog vizija toplih večera i udobnih vozova s kolicima za posluživanje, koji putuju van Nemačke.

„Ko je voljan da služi Rajhu?“

U početku se niko nije micao. Sve žene gledale su u tlo. Čuli su se samo daleki koraci logoraša u maršu.

„Razmislite o tome“, rekao je, „dobićete pristojan smeštaj, s tekućom vodom.“

Vrana je graknula. Podigla sam pogled. Ptica je lebdela visoko iznad logorskog kompleksa, kao tamna mrlja na mračnom nebu. Preletala je iznad nas pa preko naelektrisane ograde logora i nestala s vidika.

Jedna devojka iskoračila je napred. Zeleni trougao delinkventa bio je na uniformi pred njenim nogama. Kosa joj je bila boje putera. Držala se samouvereno, kao neko ko je godinama krčio put kroz nemačko podzemlje. Pitala sam se šta ju je dovelo ovde, da li je optužena za krađu ili nasilje.

Oficir je klimnuo glavom. Okrenuo se prema nama. Jedna po jedna, devojke su istupale oklevajući. Neke su izgledale kao dvadesetogodišnjakinje, a neke kao da imaju 26 i 27 godina. Samo dve imale su smeđu kosu, a sve ostale ličile su na uzorne arijevke.

Oficir je nestrpljivo lupkao olovkom po tablici. „Odabraću sam neke ako više nema dobrovoljaca.“

Glad mi je razdirala utrobu. Zamislila sam činiju svežeg voća i komad mesa. Zamišljala sam kako me puštaju na slobodu, iako taj oficir možda i laže. Premeravao nas je bezosećajnim pogledom. A opet, da je

to hteo, mogao je da se doveze u logor, odabere nas i odvede bez ijedne reči objašnjenja.

Dva dana ranije, na putu u fabriku, prošla sam pored grupe žena koje su kopale rovove, što je bio najteži posao. Jedna je stajala u vodi i blatu do kolena. Trzala se kad god bi zamahnula lopatom preko ramena. Podvila je rukave, otkrivajući poodmakli osip, nepogrešivi znak tifusa. Za nekoliko dana će umreti i telom nahraniti pohlepne vatre krematorijuma.

Zagrejana soba, topla voda za kupanje, daleko od gladnih vaški i glodara. Prilika da se ponovo osetim kao ljudsko biće.

„Gde ih šaljete, gospodine?“ Žena pored mene je drhtala, kao da nije mogla da veruje da se usudila da progovori.

Oficir je odvratio oštrim glasom, ne gledajući u nju. „U muški logor, Buhenvald.“

Trgla sam se na pomen tog imena. Čula sam ga u tranzitnom logoru u Vuhtu dok sam gledala kako Teo nestaje u stočnom vagonu. Glasina se prenosila šapatom dok su supruge, majke, sestre i kćeri gledale kroz suze kako njihovi voljeni odlaze. To ime čula sam i u Ravensbriku, bilo je samo obična reč, sačuvana u nekom zakutku uma. Međutim, to je bilo stvarno mesto, logor s električnom ogradom, krematorijumom i bordelom.

Dvojica esesovaca došli su i stali iza starijeg oficira. Zurili su u našu nagotu. Jedan je namignuo i prešao rukom preko svoje erekcije, koja se ocrtavala na pantalonama.

Oficir je pročistio grlo. „Pa?“

Kleknula sam da podignem uniformu. Podigla sam glavu i pogledala gnusnog Švabu pravo u oči. Osetila sam čvrsto tlo ispod dlana, prašinu ispod noktiju.

Ustala sam i zakoračila napred.

Drugo poglavlje

KARL MILER

25. JUN 1943.

KONCENTRACIONI LOGOR BUHENVALD, NEMAČKA

Karl Miler stigao je u Buhenvald neposredno pre zore. Jutro je bilo sparno i vlažno. Proveo je čitavu noć u vozu. Nije mogao da zaspi zbog kloparanja točkova i razbijenog prozora.

Zapovednik logora dočekao ga je na Vajmarskoj stanici. Oto Brant, u drugoj polovini pedesetih, imao je proređenu kosu, odlučan izraz lica i vojničko držanje. Stupio je na dužnost pre godinu dana. Prethodni zapovednik uhapšen je sa suprugom i optuženi su za proneveru, da su krali iz blagajne logora. Karl će kao novi šuchftlagerfirer biti njegov zamenik, odgovoran da spreči ponavljanje takvog skandala.

Brant je pružio ruku. „Vi ste sigurno Miler. Karl, zar ne?“

„Da, gospodine. Čast mi je da vas upoznam.“

„Moji saradnici u Berlinu imali su samo reči hvale za vas. Međutim, moram da kažem da sam se iznenadio kad sam čuo da mi šalju nekoga ko nikada nije bio u logoru. Izgleda da ste brzo napredovali u partijskim redovima. Imate razgranate porodične veze?“

Karl je zario pete u tlo. „Napredovao sam zahvaljujući vrednom radu, gospodine.“

„Vrlo dobro. Ja ću vas provesti po logoru. Upoznaću vas s vašim dužnostima. Upozoravam vas da ćete kao pomoćnik zapovednika imati mnogo posla.“ Odveo je Karla do parkiranoj mercedesa s vozačem.